

ÉLETKÉPES MODELL-E A SZOCIÁLIS PIACGAZDASÁG?¹

Csaba László²

KIVONAT: Ez a tanulmány azt a kérdést vizsgálja, hogy az alapvetően német közgazdák által kiötlött, de mára az Európai Unió egészében elfogadottnak tekinthető szociális piacgazdaság eszméje a gyakorlatban és a globalizáció időszakában is működőképes modell maradt-e. Ennek érdekében negatív és pozitív meghatározásra kerül sor, majd körvonalazzuk azokat a feltételeket, amelyek a modell fenntarthatóságát hosszú távon általában és Magyarországon konkrétan megalapozhatják.

* * * * *

A világgazdaság, különösen a nemzetközi pénzügyi rendszer megrázkódtatásai, valamint a posztkommunista átalakult társadalmak elhúzódó nehézségei sokakban kételyeket fogalmaznak meg azzal kapcsolatban, hogy az európai szociális piacgazdasági modell fenntartható-e. Gyakorta hallhatjuk, hogy a műszaki fejlődés az Egyesült Államokban összpontosul, és a munkával töltött évek aránya, a munka termelékenysége, valamint a munkajövedelmek arányában is Európa lemaradóban van Amerika és Japán mögött. Érdeemes tehát fölvezetni, miben is áll a szociális piacgazdasági modell, milyen tényezőkből építkezik, mely gyakorlati tapasztalatok indokolhatják e kételkedést, és végül a pozitív leírást követően megválaszolhatjuk, hogy életképes modell-e, vagy pedig ideje, hogy átadja helyét valami nálánál teljesítőképesebbnek. Mivel e gondolatokat a közjó kérdésével kapcsolatos kérdések, közvetlenül pedig a vatikáni Kompendium/2004/2007/ magyar nyelvű kiadása alkalmából rendezett tanácskozás keretében foglaljuk össze, a jelen gondolatmenet nem mindenben a szaktudományos kifejtés száraz és szigorú logikáját követi, hanem az alapkérdés megválaszolását áttekinthető módon segítő néhány szempontot összegez, a teljesség igénye nélkül.

A gazdasági növekedés, a fejlődés és az értékrend

¹ Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Konrad Adenauer Stiftung közös, a közjó témájában rendezett konferenciáján elhangzott előadás alapján, Budapest, 2008.febr.28. Az elhangzott előadások Berán Ferenc szerkesztésében gyűjteményes kötetben jelennek meg a Szt István Társulatnál 2008 végén..

²Akadémikus, egyetemi tanár, /CEU ,Debreceni Egyetem, Corvinus/.

A katolikus társadalmi tanítást összegző római Kompendium/2004/2007/ többhelyütt is utal arra, hogy műfajából adódóan a korábbi tanítóhivatali megnyilatkozások összegzésével egyfajta *teológiai és szemléleti irányítót* kíván nyújtani a gazdaság, a társadalom és a média kérdései iránt érdeklődő „valammennyi jóakarátú embernek”. Épp ezért *nem tartalmaz konkrét, gazdaságpolitikai programnak* tekinthető útmutatást. Ez kézenfekvő is, hisz a inkulturáció és az adott kontextus minden elméleti- köztük gazdaságelméleti- felismerés megvalósítását csak körültekintő és részletes tény- és tárgyismeret mellett teszi alkalmazhatóvá.

A Kompendium 564. pontja tartalmazza azt a felszólítást, ami szerint szükség van a gazdaságtudományok felismeréseinek *újrarendelésére* a növekedésnél tágabban értelmezett fejlődés és a nemzedékek közti, valamint a nemzetke közti szolidaritás szempontja szerint végezve ezt az átértelmezést. Ez a felvetés összhangban áll a nemzetközi fejlődésgazdaságtan új paradigmáját meghatározó legtöbb elmélettel. Ezek közül kiemelhető Amartya Sen/2003/ felismerése arról, hogy a szegény emberkenek is joguk van életkörülményeik megválasztásra és szabad választásaikon alapuló család- és életviteli modellek kimunkálására, vagyis elutasítandó a korábbi évtizedekben domináns államelvű, fejlesztési diktatúrákra épülő megközelítés.³ Bár a szórakoztató lapokban a londoni *Economist*-tól a pesti *HVG*-ig szokásban maradt, tudományos értelemben immár nem lehet többé a fejlődést pusztán mennyiségi mutatók alapján megítélni, legyen szó a kalóriabevitelről vagy épp az autógyártásról. Ezért aztán sem Kína, sem Oroszország elmúlt évekbeli gyors, de egyoldalúan iparközpontú és környezetromboló növekedése nem tölt el ájult csodálattal semmilyen minimális gazdasági képzettséggel felvértezett megfigyelőt.

Másfelől *nem lehet az elért eredményeket az oda vezető út sajátosságaitól elválasztani*, ezért nemcsak hatékonytalan, de elvetendő is a szegényeket és általában az állampolgárokat pusztán számnak és eszköznek tekintő, a diktatúrákat megengedhető, sőt szükséges rossznak vélő hangyományos felfogás. Az emberi személy középpontba állításának elvéből ez közvetlenül is adódó felismerés lehet.

³ Nyilván még egyértelműbben elutasítandó a kínai és néhány más vezetés szorgalmazta egye politika, valamint a államilag kikényszerített és propagált családtervezés, a népesség tömegeinek kitelepítése és létfeltételeik megszüntetését eredményező megaprojektek sok évtizeden át kedvelt gyakorlata is.

Hasonlóképpen fontos a fejlődésgazdaságtan ama felismerése is/Todaro-Smith, 2006/, ami szerint *a fejlődés nem azonos a mennyiségi növekedéssel*, hanem annak térbeli, környezeti, nemzedékek közti, valamint a települések közti egyesülését, vagyis *jó minőségét* is folytonosan biztosítani szükséges. Ezért elvileg és történetileg sem támogathatók azok az iparosításra egyoldalúan összpontosító, a személyek szabadságát és az általuk választott életmódot egyszerűen felülíró elképzelések, amelyek az ipar erőltetett fejlesztésével és a mezőgazdaság valamint a természet és a lakosság túlnyomó többségét adó kiegészítési kizsákmányolásával vélte megalapozni a jövőt. Mint ma már tudható - és a fentebb idézett vaskos kötet sokoldalúan igazolja is- ez a szebb jövő sosem jött el, mert nem is jöhetett el az elképzelt módon és eszközökkel. Vagyis- mint annyi más területen- a cél nem szentesítheti az eszközt.

Harmadszor nem érdektelen a Kompendium 568.pontjának az a meglátása sem, hogy egy világnézetileg alapozott gazdaság- és társadalomstratégia bizonyára *nem fér meg egyetlen párt vagy politikai irányzat keretében*. Ez –a végső fokon a szubszidiaritás elvéből is levezethető- összefüggés véd mindnyájunkat attól, hogy egyes felismeréseinket, konkrét vagy általánosabb meglátásunkat, tudományos vagy erkölcsi választásunkat napi pártpolitikai érdekek mentén sajátíthassák ki. Másfelől ugyanez a felvetés arra int, hogy türelmesen és konstruktív módon célszerű meghallgatnunk a tőlünk eltérő állásponton levőket. Sőt, saját magunktól is el kell várnunk a másik demokratikus törekvéseinek és jó szándékának elismerését, akkor is, ha konkrét megoldásait élesen ellenezzük.

A néhai Francois Xavier Nguyen van Thuan bíboros vezetésével létrehozott vatikáni dokumentum kétségtelen pozitívuma, hogy az olvashatóságát nem könnyítő, ámde pontos megfogalmazásaival egyértelmű határt szab az elmúlt évtized társadalmi diskurzusaiban megfogalmazott *egyoldalúságoknak*. Szó sincs arról, hogy a szabad társadalmat magántulajdon és verseny nélkül, sőt inkább *azok ellenében* tartanánk elképzelhetőnek. Eközben azok a hagyományos alapelvek, amelyek gátolják az említett alapintézmények fetiszizálását, eszköz jellegük elhomályosítását, nyilván csak megerősítést nyertek a szovjet birodalom összeomlását követő fejlemények/Csaba,1994/ kapcsán. A *Centessimus annus/1991/2005/enciklikából* – a hazai viszonyok szédítő ütemű fordulatai mellett talán érthetően- azonban eleddig kizárólag a piaccgazdaság korlátait kiemelő elemek maradtak ismertek. Eközben a hasonlóképp hangsúlyos másik oldal - az állam túlértékelésének- már a szubszidiaritás alapelvéből is adódó,

valamint az állam és egyház elkülönüléséből is következő- szempontja mintha háttérbe szorult volna. Ebben a vatikáni írásban- a hazai és a nemzetközi közbeszédetől üdítően eltérve – nincs szó „kapitalizmusról”, „demokratikus szocializmusról” és más ideológikus fogalmakról, de annál inkább szó van a szabad piactudaszásról, mint a szabad társadalom alapjáról. Ez akkor is fontos, ha nem gondoljuk, hogy a szabadpiac mindenható lenne, sőt, a szociális piactudaszás eszméje eleve az e dokumentumban is kiemelt cél-eszköz kapcsolat kidomborításán alapult/Röpke,2000/.⁴

A szociális piactudaszás modelljéről

Miképp határozhatjuk meg a szociális piactudaszást? Kézenfekvő, hogy e túlnyomórészt a szovjet és a náci/olasz totális államok bírálóatából, *negatív programként és gyakorlati útmutatóként született modellnek kétirányú veszéllyel kell szembesülnie*. Az egyik az, ha a szociális elem túlteng benne, s – mint Németországban a 80as évek közepétől- az állami újraelosztás olyan formát és mértéket ölt, ami kioltja a lendületes fejlődés mozgatórugóit/Cassel, szerk,1998/. A másik pedig az, ha a szociális elemre történő hivatkozás pusztán fügefalevél marad, és emögött a korlátotatlan piactudaszás – történelmileg mindig instabil- törekvését megalapozó érdekek előtt nyílik parttalan tér. Kétségtelen például, hogy ha az állami újraelosztás mértéke a nemzetközi elemzések szerint optimálisnak tekinthető 30 százalékos mérték/Tanzi, 2005/ alá zuhan, mint mondjuk Fekete Afrika, Latin Amerika és a posztszovjet térség egyes államaiban, de Kínában és Indiában is, akkor a közfeladatok ellátására nem mara se pénz, se paripa, se fegyver. Sőt, mint az alább részletesebben is ismerttetendő freiburgi iskola képviselői rendre hangsúlyozták is, a szabályotatlan magántulajdon nem pusztán a hatékonyságnak, *hanem magának az emberi szabadságnak is ellenfele*. Ez a náci gazdaság megfigyeléséből származó felismerés a Putyin korszak oligarchikus gazdaságában, Kínában és Latin Amerikában egyaránt ismételt igazolást nyert az elmúlt évtizedekben.

Hogy tudjuk a piactudaszásban a szociális jelzőt tartalommal megtölteni, anélkül, hogy mint oly gyakran, ez „menyétszóvá” válna/Hayek, 1992,123-126. old/ és a szó eredeti jelentését kiszívva azt élettelen tetemmé silányítaná? Nyilván etekintetben *a közjó* fogalma igazíthat el. E kategóriát- épp a vele történt számtalan visszaélés és az

⁴ Bizarr lehet az 1940-es években keletkezett műveket a szerző halála után több évtizeddel keletkezett válogatás évszámával megjelölni, de sajnos ez a szemelvénygyűjtemény az, ami még a leginkább hozzáférhető a kérdés iránt érdeklődő hazai olvasó számára.

ezt övező eredendő bizonytalanság okán- érdemes pozitív értelemben körbejárunk.

Nyilvánvalóan igaz az a felismerés/Kis,1998/, hogy demokratikus társadalomban *általánosságban* nincs *eleve és kívülről adott* közjó, ami a szereplők érdekétől és szabad választásától függetlenül tételeződhetne. Ez a felismerés nem más, mint a közgazdaságtan ősrégi, Arrow-féle tételének/1950/ alkalmazása, ami különösen a gazdaság vonatkozásában megkerülhetetlen. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a Nobel díjas Kenneth Arrow tétele szigorúan a jólétre, és nem a társadalmi közbeszédben és az értékrend egésze szempontjából egyre fontosabbá váló *jól-létre*, azaz a humánus életkörülmények összességére vonatkozik, vagyis bizonyára kiegészítésre szorul⁵.

Épp ezért a történelem ismeretében az se kérdéses, hogy a közjó *aligha szorítkozhat pusztán a közmegegyezésre*, netán az 50 százalék plusz egy szavazat uralmára, ami közismerten/ a régi görögöktől tudhatóan/ a türannoszok uralmához vezetne. Etekintetben *a természetjog és a józan ész* a római Kompendium által többszörösen megidézett- szempontja egészíti ki a közösség mérlegelését. Bizonyára nem lehet és nem célszerű mondjuk olyan szabályokat közjóként bevezetni, amelyek a születendő személynek azt a jogát, hogy egyértelműen tudhassa, kik a felmenői és miképp kötődik hozzájuk, kiiktatná, a biotechnológia fejlődésére, vagy épp a nevelőszülők kényelmére való hivatkozással. Nem szükséges külön eljárásokat és határozatokat hozni mondjuk a nemzeti nyelv, mint kultúrált önkifejezési eszköz megvédésére/a helyesíráson túl/, a művészeti divatok befolyásolására, vagy éppen a valutaátváltás szabályozására.

Másfelől viszont nem bízható a változó közmegítelésre *a civilizáció érvszázados vívmányaként* létrejött értékek megőrzése, például az elesettek és az idősek emberhez méltó ellátásának kötelessége, annak hasznosságától függetlenül. Ez és sok más közismert példa az erkölcsi rend jellegéből adódik. Vagyis a *köz*, nem pedig egy-egy választói *csoporthoz* javát célul tűző közpolitika nem törekedhet az emberi együttélés és az élet továbbadásának bizonyítottan időtálló kereteinek megbontására, a még kialakulatlan személyiségű/ezért teljes értelemben még biztosan nem szabad/ gyermekeknek a beteges

⁵ Ezt a nemzetközi közgazdasági irodalomban az ember előrehaladási mutatók, a HDI révén mérik. Az eredetileg az ENSZ Kereskedelemfejlesztési Szervezetében, az UNCTAD-ban kidolgozott „ellen-GDP” tucatnyi részmutatót tartalmaz, az egészséges ivóvízhez való hozzájutástól a nők középiskolai beiskolázási arányáig terjedő körben. Szó sincs tehát arról, hogy a mai közgazdaságtudomány - a bevásárlóközpont kontrolleréhez hasonlóan - csak a folyó nyereségmutatót figyelné.

hajlamú, vagy épp csak gátlástalan nyereséghajhász felnőttek kénye-kedvének történő kiszolgáltatására.

Kézenfekvő, hogy a három terület mibenlétéről és mértékeiről hosszú vitákat lehet és érdemes is folytatni. Az azonban kétségtelennek tűnik, hogy a fenti sarokpontok alapján *átlátható és számonkérhető módon* alakul ki az, hogy egy-egy időpontban konkrétan mi és miképp tekintendő közjónak.

A szociális piacgazdaság közgazdaságtana és gazdaságpolitikája

Ha e sarokpont gyakorlati értelemben kézzel foghatónak tekinthető, akkor eljutunk a szociális piacgazdaság *közgazdaságtani tartalmának pozitív kifejtéséhez is*. Etekintetben a német közgazdászok játszottak úttörő szerepet, bár felismeréseik a mai közgazdaságtan amerikai művelőinél is megjelentek. Hangsúlyozzuk, hogy a későbbi - sok tekintetben önigazoló - német nyelvű irodalommal szemben itt a modellről, és nem annyira a Német Szövetségi Köztársaság különféle időszakában megfigyelt gazdasági gyakorlat általánosításáról lesz szó, mert a kettő csak igen közvetett módon fedí egymást. Az is lényeges, hogy a gazdasági rendszerelméletben bevett amerikai felosztástól /Szabó K., szerk, 2007/ eltérően ezt a modellt *semmiképp se tekintjük a neokorporatív/tárgyalásos rendszer egyik alfajának*, hanem a szabad társadalom önálló változatának. Pozitív kifejtésében a primer közgazdasági irodalmak/szerzők álláspontja és nem az utólagos és külsődleges/politikatudományi eredetű/ *átértelmezések* alapján állunk⁶. Miben áll tehát a szociális piacgazdasági modell? Az eredeti, és egymásra sok tekintetben reflektáló szerzők nézeteit ehelyütt csak erősen leegyszerűsítve ismertetjük.

1. A már 1933-ban marburgi katedráját elvi okból feladó, és évtizedeken át Genfben alkotó Wilhelm Röpke/1943, 2000/ munkáságában központi szerepet kap az elproletarizálódott és elidegenedett *társadalom humanizálása*. Ennek számos eszköze közül semmiképp se a munkaadók és a munkavállalók közti megállapodásos rendszer a lényeg, hanem a minél szélesebb körben terített tulajdon. Erre alapul és ehhez társul az élhető léptékű városok és gazdasági egységek létesítése és a széles értelemben vett – civil társadalmi és politikai *részvétel*. Ebből

⁶ Utóbbiban a „kapitalizmus változatai” irodalmi áramlat a meghatározó. Mivel a kapitalizmus nem tudományos, hanem ideológiai kategória, ezért tudományos eszközökkel – a diskurzus-elemzést talán leszámítva- nem is értelmezhető, ami pedig mégis használható belőle, azt az összehasonlító közgazdaságtan bevett kategóriái szerint tesszük.

adódóan a rendszer sajátossága – a szubszidiaritási elvre és a munka alapú társadalomra való közvetlen hivatkozás révén is – a civil társadalom központi szerepe, a regionális sokféleség elismerése és a hagyományok ápolása/épp az ipari társadalom elszemélytelenedésének ellentételezésére/. A kultúra, különösen a magaskultúra és a nemzeti hagyományok őrzése és fejlesztése a közhatalomnak többféle szempontból is kiemelt feladata, etekintetben nem érvényes az állami semlegesség elve.

Hasonlóképp az oktatási rendszerben a nevelési funkció, a szociológiában manapság *social skills*-nek nevezett együttélési készségek kifejlesztése, és természetesen a Kompendiumban többszörösen és joggal kiemelt kötelességtudat kialakítása meghatározó vonása. Annál is inkább, mert az alább részletezendő versenyelvű, teljesítményközpontú társadalom e vonásokat *előföltételezi*, vagyis azt a rendszer /ön/működőképessége érdekében *kívülről be kell vinni*. Ez ugyanis a piacgazdaság hatásait tompító szociális háló, a sokat idézett *soziale Flankierung* érdemi tartalma, különösen ha a segélyből élők társadalmát el kívánjuk kerülni a „ki nem dolgozik, ne is egyék” páli tanítása nyomán.⁷

2. Walter Eucken/1940, 1952/, a freiburgi iskola⁸ megalapítójának munkásságában a szociális piacgazdaság konstituáló és kiegészítő elemeinek kidomborítása révén teljesen egyértelművé válik, hogy ebben a modellben nem a különféle társadalmi erők közti –jórészt zárt ajtók mögötti – alkuk, hanem a közhatalom által őrzött és tisztességgé tett *verseny a meghatározó elem*. Ennek fontos alapeleme az árstabilitás és a kiegyensúlyozott államháztartás, amit a németek találónan *a stabilitás kultúrájának* is neveznek, hisz ez a szociálpolitika egyik leghatékonyabb eleme. Emellett a területi egyenlőtlenségek mérséklésével, az élhető környezet fenntartásával, a foglalkoztatás, különösen a produktív és innovatív *önfoglalkoztatás*- és nem a nagy állami hivatalokban történő öncélú lődörgés- támogatása is a közhatalom feladata. Igen lényeges, hogy a családi és a középvállalkozásokat mint az emberi alkotókészség és a vállalkozóvá válás iskoláit elvi és

⁷ A katolikus és protestáns biblikusok által elismert hiteles fordítások *egyikében sem* az szerepel, hogy „ki nem *akar* dolgozni, ne is egyék”, mint némelyek állítják.

⁸ A hagyományos liberális felfogású baden-würtembergi egyetemen dolgozó, erős keresztény kötődésű közgazdászok csoportjáról van szó, akik utóbb nagy szerepet játszottak a demokratikus Németország berendezkedésének és eredetmítoszáinak létrehozásában. Kiemelhetjük közülük Franz Böhm, Alfred Müller-Armack és Paul Hensel munkásságát akik végső fokon Ludwig Erhard köréhez kötődve fejtették ki gyakorlati hatásukat.

gyakorlati okokból támogatni célszerű, amiben a legjelentősebb talán a túlszabályozás kerülése. Szó sincs tehát „szektorsemlegességről” és a különféle tulajdoni formák egyenlőségéről, a közösségi és más nem magántulajdoni köztes formák kultuszáról, ami a szocialista és a zöld mozgalmak valamint a felszabadítási teológiai hívei nyomán vált bizonyos körökben és időkben népszerűvé, mert ez egyértelműen *személyes magántulajdonon alapuló gazdasági rend.*

3. Az Angliában, az Egyesült Államokban, majd végül Freiburgban alkotó, 1974-ben közgazdasági Nobel díjjal is elismert Friedrich August von Hayek/1960, 1992/ munkásságában a témánk szempontjából legfontosabb két elem a gazdasági és a társadalmi/politikai szabadság *kölcsönös tételezettsége*, valamint az emberi tervezés és előrelátás korlátlanágába, a műszaki újítások végtelen megvalósíthatóságába és a természet leigázhatóságába vetett, valláspótlékszerű hit- *Machbarkeistglaube* – végleges cáfolata. Mindkettő közvetlen jelentőségő a szabad gazdaság és a szabad társadalom szempontjából. Bár az előző felismerés Euckennél is megjelenik – a társadalmi alrendszerök összefüggésének tételében- a szocializmussal és a tervezői mentalitással filozófiai szinten vitázó osztrák közgazdász nevéhez köti a nemzetközi irodalom e felismeréseket/annál is inkább, mert az Ő munkássága született meg eredendően angol nyelven, vagyis világszerte hozzáférhetően/.

Egyfelől sokrétű igazolást nyer az az intuitíve is belátható tény, hogy az emberi tevékenység sokoldalú, komplex volta miatt hosszabb távon nehezen választható el a gazdaság szabadsága a politikai szabadságtól, hisz a tevékenységi szférák elkülönülése jórészt csak gondolatainkban létezik. Másfelől az – a genetika és a biológia által azóta sokszorosan igazolt módon- a fejlődés útja, hogy a meglévő elemekből *előre elvileg sem látható módon kombinálódva* jönnek létre a fejlődés ugrópontjait jelentő áttörések, újítások/a műszaki, a gazdasági és a természeti létben egyaránt/. Ezért nem pusztán ideológiája miatt reménytelen a társadalom tervezése, hanem más, humanista érvek mentén sem lehet a bölcsőtől a sírig tartó biztonság vágyát a társadalomszervezés alapelvévé megtenni a gyakorlatban. A szociális állam ezért *kiegészítője, nem alkotója a szabad gazdaságnak és a szabad társadalomnak/freiheitliche Ordnung/*. Az állam feladata ezért semmiképp se a gazdaság fokozatos

„társadalmasítása” és az emberi viszonyok piaci jellegének kirtása- a szociológiában *de-commodification* néven ismert törekvések tartalommal való megtöltése- hanem a verseny tisztaságának és a társadalomban az információs és gazdasági önrendelkezés feltételeinek biztosítása. Ehhez pedig *önkorlátozó államhatalomra* van szükség, ami mind a rendszeres túlköltekezés, mind a folyamatok részletekbe menő irányítása, mind pedig a saját ideológia terjesztése kérdésében konkrétan is meg kell hogy nyilvánuljon. Utóbbiak tekintetében különösen a média- és a vallásszabadság összefüggésében kifejtett Kompendium-részek figyelemre méltóak, mert a totális rendszerek illetve a fogyasztói értékrend alapján monopolizált tömegmédiá veszélyeire hívják fel a figyelmet, a hiteles és konstruktív tájékoztatás szempontját kiemelve.

A szociális piacgazdaság kisiklásai és kiigazításuk

A német közgazdasági gondolatok megszületése, majd a Szövetségi Köztársaságban történt alkotmányos bevezetése óta *hat évtized tapasztalata* segít abban, hogy *el tudjuk választani az esetlegest a modellképző elemektől*, s felismerjük a globalizáció és az európai integráció előrehaladtával végbement alapvető változások jelentőségét. Igen röviden arra kell emlékeztetni, hogy e nagy jelentőségű átrendeződések után már nem beszélhetünk értelmesen egy-egy nemzeti közösség korlátlan szuverenitásáról, hiszen az részint a technológiai változás, részint a közösségi döntések következtében uniós hatáskörbe került. Kézenfekvő, hogy a megbékélés elvén és a szubszidiaritáson felépülő *Európai Unió, különösen a 2007. decemberi reformszerződése óta a szociális piacgazdaság elveit elsőrendű módon előmozdító nemzetközi közegként létezik.*

Mindez konkrétan azt is jelenti, hogy a nemzeti sokarcúság megőrzésével a szociális piacgazdasági modell meghatározó alapelemei, így az árstabilitás, a felelős költségvetési politika, a környezettudatos gazdálkodás követelménye, vagy épp a szociális minimumok- immár az Európai Bíróság ítéletei nyomán is kikényszeríthető- érvényesítése – legalábbis a követelmények szintjén - *az adottságok közé számítható, méghozzá az új tagállamokban is*⁹.

⁹ Természetesen fontos felismernünk azt, ha rendszeres eltérések jelentkeznek. Az a tény azonban, hogy a pályaudvarok környékén és a metróban gyakori a zsebtolvajlás Európa szerte, nem helyezi

Ugyanakkor mind a régi uniós tagállamok tapasztalatai/Cassel, szerk.1998/, mind pedig a rendszerváltozásra adott válaszok/Wünsche, szerk, 1993/ rámutattak a sok tekintetben rögönzött modellünk *kiegészítésének szükségességére is*. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a szociális piacgazdaság eszméje – épp pártokon átívelő volta és általános elfogadottsága okán – némileg ellaposodott, és átfedésbe került az alapelveiből nem következő, vagy azokat kifejezetten *kiürítő törekvésekkel is*. Utóbbiakat az univerzális jóléti állam, a fogyasztói társadalom, a bölcsőtől sírig gondoskodó állam és a rejtett vagy nyílt korporativizmus hívószavai jeleníthetik meg.

Nincs hely és mód ehelyütt monografikus fejtegetésekbe bocsátkozni a nyugat-európai modellek átalakulásáról és új fejleményeiről. E széleskörű irodalom/Genschel,2004, Sapir, 2006, Gyórfy, 2007/ alapján nem kétséges, hogy a skandináv országok épp azért tudták megőrizni jóléti modelljüket, mert azt *a fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás és a nemzetközi versenyképesség szempontja szerint* alapjaiban átszabták. Ezzel szemben- mint valamennyi idézett forrás alátámasztja- a kontinentális Európában az *elmeszesedés* jelei mutatkoznak. Ez nem utolsó sorban a német, olasz és francia gazdasági növekedés lelassulásában és a stabilitási kritériumok rendszeres megsértésében, valamint a kettő egymást erősítő visszahúzó hatásában jelent meg. A skandináv országokban – a kontinentális európaiakétól eltérően- leépültek a neokorporativizmus elemei, megnőtt a szerződés szabadsága, a munka rugalmassága¹⁰ és erőteljesebben jut érvényre a szociális piacgazdaság eredeti felfogásából következő versenyelv. Hasonlóképpen a támogatások – a német-francia gyakorlattól eltérően- nem a munkapiacról való távolmaradást „édesítik meg”, hanem az oda való *visszatérést ösztönzik*, még akár az 55-75 éves korosztály tekintetében is¹¹. Hasonló fordulatok mentek végbe a holland és a brit szociáldemokrácia uralma alatt is. Itt az aktív munkakeresés és a közmunka végzése például a rendszeres segélyezés *előfeltételévé* vált.

hatályon kívül a 7.parancsolatot a legtöbbünk szemében. És külön elemzés tárgya az, mennyiben rendőri, és mennyiben szociális lépések révén lehet e jelenségeket felszámolni.

¹⁰ Dániában a flex-security program keretében a kétezres években minden harmadik munkavállaló(!) egy éven belül munkahelyet váltott.

¹¹ Magyarországon jelenleg a tényleges nyugdíjba vonulás átlagéletkora 53 év, ez 6 évvel magasabb a 15 évvel ezelőtti értéknél, és mintegy két évtizeddel elmarad a japán és amerikai értékek mögött.

Ha már mindenáron a baloldali szociális ideológia nyomán az „újkapitalizmus” sikerületlen fogalmát akarjuk ráhúzni arra, ami a jól bevált régi elvek új formájú megjelenítése, akkor inkább a fentebb sorolt országokra érvényes ez, semmint a hazai viszonyokra, amire, ha néha próbálják is/Baritz, 2006/, ezt nehéz lenne ráhúzni. Hisz épp a 80-as évek átideologizált világához képest új, tartalmilag azonban a szociális piacgazdasági modell lényegéhez kötődő *régi elemek felélesztése a perdöntő*, azaz a kiegyensúlyozott államháztartás, az árstabilitás, a munkából való megélés ösztönzése, a szabályozott verseny és a mindennapi élet vonatkozásában illően *tartózkodó állam és sajtó* a meghatározók ott, és a szembetűnően hiányzó vonások nálunk.

Szembeötlő, és a Kompendiumnak az emberi munkát XIII.Leóra hivatkozva nagyra értékelő szövegeiből, a munkálkodó emberi személynek a természet kibontakoztatói és társaikénti értelmezéséből egyértelműen következik, hogy ez a szemlélet *mentes a primitív népek életkörülményeinek romantikus idealizálásától*, ami különösen a zöldmozgalmak révén nyert új népszerűséget a jóléti államok - többnyire *nem* dolgozó - ifjúsága körében. Miközben a gazdasági javak eszközjellege kézenfekvő és mind a hagyományos erkölcsi, mind a mai gazdaságelméleti felfogás szerves része, az aligha képzelhető el, hogy a világ ma is jelentékeny- az emberiség harmadára kiterjedő, és a gazdag államokban is élő- *szegényeivel való szolidaritás elve* a gazdasági növekedés szándékos lenullázásával lenne kibontakoztatható. Nincs se erkölcsi jogunk, se közgazdasági okunk elvonatkoztatni attól a tényről, hogy jelenleg is az emberiség egyhatoda az 1 dollár napi/sic!/ jövedelem alatti mély szegénységben él/Collier, 2007/. Hasonló arányt mutatnak ki Magyarországra a legutóbbi empirikus felmérések/Tóth-Szivos, szerk, 2008/ is.

Mindezek alapján a szociális piacgazdaság elmélete semmiképp se hozható közös nevezőre a piacellenes törekvések egyikével sem, legyen szó Mussolinit idéző államilag szervezett hivatásrendekről és központilag megszabott egyéni díjazásról, vagy épp ellenkezőleg, romantikus zöld piacellenességről. Mindez nem jelenti sem elvileg, sem gyakorlatilag a sok országban terjedő fogyasztói idiotizmus magasztalását, vagy épp a következő nemzedék és a természeti környezet tekintetében felelőtlen üzletviteli gyakorlat pártolását. Az igazán izgalmas inkább az ellenkezője: *a felelős és etikus gazdálkodás, mint idea gyors terjedése a vezető nemzetközi cégek körében*. Hasonlóképpen a környezetbarát gazdálkodás elve, a munkatársak bevonásának gyakorlata mára a menedzsment tudományok

színvonalas művelői számára az alapismeretek közé számíthatók. Ez fontos felismerés, épp azért, mert hazánkban a gyakorlat a nemzetközi trend ellenében a neo-fordizmus felé mozdult el, vagyis a katonai, hierarchikus szerveződés terjedt el a munkavállalók érdemi bevonása helyett, s az élethosszig tartó tanulást inkább a „túlképzett” munkavállalótól- és persze állampolgártól- való félelem pótolja/Makó és tsai, 2008/.

Életképes lesz-e a szociális piacgazdaság a globalizációban?

Mit mondhatunk végső fokon modellünk *életképességéről*? Minél *kevésbé* követjük a vonatkozó szakirodalom fősodrát, és azonosítjuk a szociális piacgazdaságot Olaszország és Németország szklerotikus társadalmi *gyakorlatával*, annál derülátóbbak lehetünk a modell *általános* – így hazai - alkalmazhatósága és jövője tekintetében. Vázlatos áttekintésünkéből kitűnhetett két-három olyan új elem, amit a szakirodalom nem szokott hangsúlyozni.

a/ A szociális piacgazdaság nem a smithi láthatatlan kéz, vagy a walrasi szociális gépezet/ az általa *mécanique sociale*-nak vélt közgazdaságtan/ *önmozgásából* adódó formában jött létre, hanem határozottan *érték-tételezett rendszerként*. Kialakításában – a hazai viták joggal bíralt félreértelmezéseitől/Laki,1989, Lányi,1996/ most eltekintve - *nem a fogyasztói társadalom*, nem az életfogytig ellátó jóléti állam és a hasonló ígéreteivel megbukott államszocializmus köztött áll. Más szóval: ez bizony *nem az* - Ota Sik/1972/1976/cseh politikus és közgazdász ¹²által körvonalazott, és gyakorlatilag eleve megvalósíthatatlan- *szocialista harmadik út* eszméje munkált. Márpedig a rendszerváltozás óta az átlagosan informált választónak kínált és kínál szinte minden közszereplő ¹³. Mint láttuk, valójában a

¹² Ő és Zdenek Mlynar voltak a hatvanas években – a hruscsovi reformideológiát kiteljesítve- az 1968.évi kommunista reformkísérlet, az un „prágai tavasz” kiötlői, nem utolsó sorban kiváló pártbéli beépültségükre építve. Utóbbi egyébként lényeges eltérés a túlnyomórészt nyíltan nem-marxisták, illetve a volt koalíciós pártok szakértői által lényegében már 1957-ben, a kispap Varga István által kiötlött magyar modell ellenében. Ez mind célkitűzéseiben, mind hangszerelésében a *geopolitikai adottságokkal való kiegyezés*, egyfajta részleges finlandizálódás *programja* volt és maradt mindvégig/1988-ig/. A cseh reformerek ezel szemben őszintén hittek a *marxizmus és az egypártrendszer megújíthatóságában*. Épp ezért kevésbé meglepő, hogy amikor az 1989-es *annus mirabilis* eltörölte a szovjet birodalmi rendszert, az új demokráciákban sem ők, sem a hasonló irányvételű lengyel emigránsok nem jutottak érdemi szerepre, hisz már nem a pótléket kívánták a közéletben sem.

¹³ Ehhez képest már-már megmosolyogtató szépséghiba, hogy a tudományos tévedései miatt a természettudósok által sokszor elmarasztalt Wikipedia – világhálós lexikon- Sik munkásságát - annak mélységesen eltérő elvi és gyakorlati tartalmát semmibe véve - az általunk idézett szerzőkkel együtt

barna pogányság/XI.Piusz/ és a szovjet árnyékában gondolkodó, a keresztény szociális tanítást betéve tudó közgazdászok normatív gondolkodásának szülötte. Mint a béke terve, az Európai Unió, ez is valósággá vált, sok tekintetben a várakozásoktól elütő módon és következményekkel.¹⁴

b/ Épp ebből adódóan a felfogás és a gyakorlat meghatározó mozzanata *a személyiség központi szerepe*, ami semmiféle *főlérendelt* instanciát – például a kommunitáriusok különféle közösségeit, a nemzetet, az államot vagy épp az államok közösségét, az EU-t - nem fogadhat el *eleve*, hanem csak a közjó és a szubszidiaritás keretében és céljai mentén. Vagyis se nem a neokorporatív tárgyalásos rendszer, se a fogyasztói társadalom, legkevésbé pedig a minden mértéken túlnyújtózkodó, és finanszírozhatatlan újraelosztó törekvéseket megjelenítő univerzális jóléti állam lehet vele fedésben. Hasonlóképp *szegény országok és emberek vonatkozásában se nélkülözhető a szabadság és az egyéni méltóság* mozzanata, még átmeneti „fejlesztő diktatúrában” sem, és legkevésbé a családok legintimebb döntéseit meghatározó módon.

c/ Az eddigi tapasztalatok alapján szükség van *az alapelvekhez történő rendszeres visszatérésre*, és a tipikusnak mondható kisiklások, így az állami túlelosztás, a közpénzekkel való nem körültekintő gazdálkodás, a munkára való nevelés és a munkaalkalmak ezzel társuló, gyakori és tömeges hiánya, az önálló, felelős polgári mentalitás – politikában és gazdaságban nélkülözhetetlen- vonásainak elsorvadása elleni rendszeres fellépésre. A *versenyelv* megőrzése és a *vállalkozókészség* felkarolása állandó feladat, miközben a gyermekek, a fogyatékkal élők, az idősek, a betegek, sőt még a bevándorlók iránti-
Kompendium által külön kiemelt - *szolidaritás* intézményes és egyéni formáinak terjesztése és védelme közfeladat volt és marad a jövőben is.

d/ Bizonyára pótolhatatlan szükség van a közigazgatásnak, *mint szűkös szaktudásnak* kellő – személyes biztonságok és anyagi előmenetelt egyaránt szavatoló – intézményes elismerésére és az állam szerepét semmibe vevő ill fetiszáló, jellegzetes XX.századi tévedések meghaladására/Kádár, 2007/. Ebben az összefüggésben különösen jelentős a közjó fogalmának főntebb kibontott tárgyszerű,

tárgyalja a „social market economy” címszó keretében, mint afféle harmadikutas törekvések egyikét.../letöltve: 2008.márc.19/.

¹⁴Ludwig Erhard sokat idézett mondása szerint „Nem gondoltam, hogy amikor megtömöm a németek zsebét, kiürítem a szívüket”.

nem önérdékű és ideológikus, hanem pártatlan és pontos értelmezésére, valamint a közhatalomhoz fűződő fékek, ellensúlyok és rendszeres elszámoltathatóság kialakítására. A különösen – bár messze nem kizárólag – az átalakult országokat sújtó korrupció ellen részben a hivatalnokok illő díjazásával, a jelenleg többnyire hiányzó *átláthatóság* megteremtésével és fenntartásával, továbbá a tevékenységüket szabályozó előírások és törvények előzetes és utólagos *hatásvizsgálatával* lehet tenni.

Sürgetően szükség van a társadalom, a gazdaság, és az állam egészségtelen egybefonódásának megszüntetésére és *a közbizalmat helyreállító*, gyakorlatias és számonkérhető kis lépések sorának megtételére/Sajó, 2008/. Ezzel szemben- mint az idézett kutatási összefoglaló igazolja- veszélyes illúzió az, ha korrupcióellenes és rendteremtési kampányokkal kísérelnék meg évtizedes beidegződöttségeket felszámolni, akár a feketegazdaság elleni fellépés, akár a visszaélések leleplezése és a „bűnösök megbüntetése” mindig népszerű jelszavait hangoztatva.

e/ Az előadottakból kitűnik, hogy végkövetkeztetésünk derűlátó, *a szociális piacgazdaság modellje életképes lesz- pontosabban azzá tehető lesz - a jövőben is*. Ez természetesen nem adottság, hanem megteremtendő és célirányos, közösségi, emberi *cselekvés révén létrehozható* valóság. Lényege az, hogy az egy-egy ország esetlegességein és tévedésein túlmutató alapelveket időről-időre gyakorlatilag érvényesítsék. Ehhez pedig a történelmileg kialakult és fenntarthatatlannak bizonyult megoldások lenyesegetésére, vagyis *folytonos megújulásra és öntisztulásra* van szükség. Idéztük, ahogy a Kompendium- a demokratikus, szabad társadalom igényeivel egybecsengően- alkotó, türelmes és tárgyyszerű vitára hív, valóban minden jóakarátú embert, az adott helyen és időben legjobb megoldások kimunkálására. Az 1993-2007 közti másfél évtizedes fellendülés kifulladásával és ennek máris érzékelhető társadalmi tehertételével szembesülő Magyarországon aligha van szebb, időszerűbb és ha tetszik, közhasznúbb feladat.

H i v a t k o z á s o k

1/ ARROW,K./1950/: A difficulty in the concept of social welfare. *Journal of Political Economy*, 58.évf.4.sz., 328-346.o.

2/BARITZ Sára Laura/2006/: Az újkapitalizmus Magyarországon.*Távlatok*, 72 szám/nyár/.

- 3/ CASSEL,D. Szerk/1998/: *50 Jahre Soziale Marktwirtschaft*. München: Lucius&Lucius.
- 4/COLLIER,P/2007/: *The Bottom Billion*. Oxford- New York: Oxford University Press.
- 5/ *Centessimus annus/1991/2005/enciklika*: in: DIÓS István, szerk: *II.János Pál pápa megnyilatkozásai, 1978-2005*. Budapest: Szent István Társulat/megjelent 1991-ben is külön füzetként/.
- 6/ CSABA László/1994/: *Az összeomlás forгатókönyvei*. Budapest: Figyelő Kiadói Rt/újrainyomva 1995-ben/.
- 7/ EUCKEN,W./1940/: *Die Grundlagen der Nationalökonomie*. Jena: G.Fischer Verlag/9 kiadást ért meg/.
- 8/ EUCKEN,W./1952/: *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*. Tübingen: Francke und Mohr Verlag/12 kiadást ért meg/.
- 9/GENSCHERL,Ph./2004/: Globalization and the European welfare state: a retrospective. *Journal of European Public Policy*, 11.évf.4.szám, 613-636.o.
- 10/GYÖRFFY Dóra/2007/: *Democracy and Deficit*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- 11/ HAYEK,F.A./1960/: *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
- 12/ HAYEK,F.A./1992/: *A végzetes önhittség.As zocializmus tévedései*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- 13/KÁDÁR Béla/207/: *Állam és államigazgatás a globalizáció feltételrendszerében*. *Magyar Szemle*, új folyam, 16.évf./5-6/sz.
- 14/KIS János/1998/: *Közjó és honpolgári erény*. *Világosság*, 37.évf. 2.szám, 36-56.o.
- 15/Kompendium/2004/2007/: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Budapest: Szent István Társulat/az eredeti 2004-ben jelent meg/.

16/ LAKI Mihály/1989/: Az ellenzéki pártok gazdasági programjai. *Tervgazdasági Fórum*, 5.évf.4.szám.

17/ LÁNYI Kamilla/1996/: Szociális piacgazdaság- nálunk, most? 2000, 4.sz., 4-16.o.

18/MAKÓ Csaba- CSIZMADIA Péter –ILLÉSSY Miklós- MOEREL,Hans//2008/: *Working it Out?* Budapest: Akadémiai Kiadó

19/RÖPKE,W./1943/ : *A harmadik út.Korunk társadalmi válsága.* Budapest: Auróra.

20/ RÖPKE,W./2000/: *Emberséges társadalom – emberséges gazdaság.* Budapest: Aula Kiadó.

21/ SAJÓ András/koord és szerk/: 'Az állam működési zavarainak társadalmi újratermelése'- kutatási zárójelentés, az MTA és a MeH közötti együttműködés keretében készült kutatás, Budapest, február/kézirat/.

22/SAPIR,A./2006/: Globalization and the reform of European social models. *Journal of Common Market Studies*, 44.évf.2.sz., 369-390.old.

23/ SEN,A./2003/: *A fejlődés mint szabadság.* Budapest: Európa Kiadó.

24/ SIK,O./1972/1976/: *The Third Way. Marxist-Leninist Theory and Modern Industrial Society.* Wildwood House/UK.

25/ SZABÓ Katalin, szerk./2007/: *Összehasonlító Gazdaságtan.* Budapest: Aula Kiadó.

26/ TANZI,V./2005/: The economic role of the state in the 21st century. *CATO Journal*, 25.évf.3.sz., 617-638.old.

27/ TODARO,M – SMITH,M/2006/: *Economic Development-6-ik kiadás.* Boston: Addison Wesley.

28/ TÓTH István György – Szívós Péter, szerk/2008/: *Köz, teher, viselés./ a 2008.évi Monitor jelentés/.* Budapest: TÁRKI Intézet, március.

29/ WÜNSCHE,H-F.szerk/1994/: *Grundtexte zur Sozialen Marktwirtschaft.* Bonn: L.Erhard Stiftung.

